

SOBRE LA PRESENCIA D'ALGUNES CRÒNIQUES CATALANES A L'ARXIU REIAL DE BARCELONA*

MARIA TOLDRÀ I SABATÉ
Universitat de Barcelona

ARXIVERS I HISTORIADORS

Entre els oficials que dirigiren l'Arxiu Reial de Barcelona, consolidat al segle XIV, és força freqüent la figura de l'arxiver-historiador. A la segona meitat d'aquell segle ja trobem Ferrer de Magarola, de qui hauré de parlar més endavant. Al segle XV, però, l'arxiver-historiador s'imposa: ens han pervingut testimonis de la dedicació més o menys intensa a la historiografia dels dos Garcia, Dídac i el seu fill Jaume (Rubió i Balaguer, 1990b), però sens dubte la figura més destacada, en aquest sentit, és el seu successor Pere Miquel Carbonell.¹

La dedicació d'aquests arxivers a la historiografia sol ser un apèndix de la seva activitat al fons que custodien, seu de la documentació referent als drets i al patrimoni de la corona. Una de les seves ocupacions principals consistia a fer-se càrrec de les ordres de «cerques» de documents guardats a l'Arxiu rebudes del rei, dels seus oficials o fins i tot de súbdits particulars, que n'havien d'obtenir la corresponent autorització; d'aquests documents calia enviar-ne còpia, autenticada o no, o en algun cas —força rar, perquè comportava el perill de pèrdua de l'original— en l'original mateix.² El tracte diari amb una ingent documentació de caràcter divers afavorí l'aparició d'eines de treball que en facilitaven la consulta per tal de satisfer immediatament les peticions de cerca: cap a aquesta finalitat s'adrecen les ordinacions que insisteixen en la necessitat de foliar i indexar els registres que entraran a l'Arxiu o la confecció de memorials, és a dir d'índexs de documents ordenats per temes, sovint fruit d'encàrrecs de cerques, veritables guies que fan possible la ràpida localització dels papers (Riera, 1999: 11-16). La producció historiogràfica dels arxivers participa d'aquest caràcter pràctic; en conservem, sobretot, genealogies i cronologies, que tenen la doble funció de subratllar la ininterrompuda línia successòria dels comtes-reis i datar o situar un document en un context

* Aquest treball s'inscriu en els projectes d'investigació 1999 SGR 00003 (CIRIT) i PB98-1193-C03-01 (MEC).

1. La bibliografia sobre Pere Miquel Carbonell (1434-1517) té unes dimensions considerables; remeto a Vilallonga (1993: 63-72). Els títols posteriors més significatius són Alcoberro (1997), Badia i Margarit (1999) i Riera (1999). Per a un nou catàleg de les obres de l'arxiver conservades a l'ACA i l'AHPB, veg. el tercer volum, en curs d'elaboració, del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, dirigit per Eulàlia Duran. Estic preparant un treball sobre els arxivers Carbonell a partir de nous documents localitzats a l'ACA i a l'AHPB; en aquest article n'avanço algunes dades.

2. Conde (1993: 31-35). A ACA, Col. H. (= Col·lecció d'Història de l'Arxiu), VI, es pot consultar un recull de còpies certificades de documents de l'Arxiu.

històric.³ D'altra banda, el fet de ser a l'Arxiu Reial atorga a les obres historiogràfiques produïdes pels arxivers l'autoritat que hom reconeix als documents guardats en aquella institució; en conseqüència, també poden esdevenir objecte de cerques.

Aquest article descriu alguns exemples d'utilització pràctica de textos historiogràfics redactats per arxivers o que es conservaren a l'Arxiu Reial de Barcelona; he triat tres exemples que, per la seva diversitat, ofereixen un bon panorama de la producció que hom podia consultar a l'Arxiu durant l'època que Pere Miquel Carbonell el dirigia (1476-1517): (1) genealogies dels reis de França i dels comtes-reis; (2) un exemplar de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*; i (3) les *Cròniques d'Espanya* del citat arxiver.

GENEALOGIES

L'arxiver Ferrer de Magarola afegí, de mà pròpia, una genealogia dels reis de França en llatí, seguida de notes de còmput en català sobre el càlcul de l'era hispànica i del calendari jueu, al final del memorial 51 de l'ACA, iniciat pel mateix autor amb el propòsit d'enregistrar les entrades i sortides de registres de l'Arxiu, funció que mantingué fins al segle XVII.⁴ Carbonell va copiar la genealogia de Magarola, tot fent-hi diverses correccions i addicions, al final del primer volum del *Liber feudorum maior*, una de les peces més famoses de l'Arxiu; cal situar aquesta operació abans de maig de 1495, en què, com veurem, la refosa ja és esmentada. Com és sabut, només ens ha arribat una mínima part del que fou el *Liber* compilat pel degà Ramon de Caldes (ACA, Canc., reg. 1), que el notari i escrivà de manament Bernat Macip encara descrigué complet en inventariar els papers de l'Arxiu entre els anys 1584-1590 (ACA, Canc., memorial 70/1-5); la troballa d'alguns folis que havien estat reaprofitats en enquadernacions de registres posteriors va permetre recuperar la genealogia de Carbonell, que va ser editada per Udina (1951: 53-55) i relacionada amb la de Magarola per Conde (1999: 44).

Els documents del *Liber feudorum maior* constituïen una de les peticions més habituals de cerca que rebia l'arxiver. La genealogia de Magarola-Carbonell era objecte del mateix tipus de demandes, que aquest últim enregistrà en un dels tres volums *Emolumentorum* en què ell i els seus successors immediats —el seu fill Francesc⁵ i el nét Francesc Miquel⁶— anotaven els in-

3. Segons una genealogia reial anònima copiada a continuació de les *Ordinacions* del Cerimoniós en un manuscrit de principis del xv: «Decet regios scriptores certos effici qui et quot fuerunt reges Aragonum, presertim postquam ipsum regnum fuit unitum comitatui Barchinone, et quilibet in quo gradu jungitur domino regi nunc regnanti, et quot annis unusquisque regnavit, ne in cartis regiis (in quibus plerumque de nominibus ipsorum regum commemoracio est fienda) quitquam erronee inseratur. Nam cum dominus rex in ipsis cartis loqui videatur, necessarium est ut ille qui vice ipsius eas componit sit de veritate premissorum edoctus sicut ipse dominus rex, in cuius pectoris scrineo predicta veridice reconduntur» (BC, ms. 982, f. 146).

4. Sobre Ferrer de Magarola (m. 1370, arxiver des de 1363), veg. Francesc de Bofarull, *Historia del Archivo General de la Corona de Aragón (Original para la imprenta)*, BC, ms. 3893, f. 277, i, sobretot, les proves d'impremta d'aquesta obra, que es poden consultar en una còpia de l'ACA: íd., *Historia del Archivo de la Corona de Aragón (Pruebas de un libro inédito, anteriores a 1916)*, p. 60-68, doc. LIX (agraeix a Jaume Riera la notícia sobre aquestes proves); Rubió i Lluch (II, 2000: 433), Udina (1986: 35-36, 111, 113, 127, 150). Sobre el memorial 51 veg. Conde (1993: 26-27), Riera (1999: 36-37); els textos de Magarola són als f. CVII-CVIIv.

5. Sobre Francesc Carbonell (c. 1460/1461-1520, arxiver de 1483 a 1520), veg. Bofarull (I, 1864-1865: 12-16, 46-51, 53-81, 101-117), Udina (1986: 131, 151).

6. Sobre Francesc Miquel Carbonell (m. 1530, arxiver de 1519 a 1530), veg. BC, ms. 3893 (f. 105-108v, 110-114, 121-122v), Udina (1986: 131, 151). La data de la mort, 2 d'abril de 1530, és indicada en una nota ratllada del seu darrer testament (citada *infra*), redactat el 30 de març d'aquest any i obert el 4 d'abril.

gressos en concepte de cerques a l'Arxiu.⁷ Així, per exemple, el 7 de maig de 1495 Carbonell hi escriu que el prevere Francesc Ferrer, procurador del monestir de Montserrat, li ha pagat el que li corresponia «pro exemplo auctentico in papyro per me ei tradito de *Genealogia regum Franciae* quae est inserta et per me manu propria scripta in primo *Magno feudorum libro*, membranis scripto, circa finem, quam sumpsit ex *Libro inventarii monumentorum Regii Archivi* [i. e. el memorial 51], ubi circa finem scriptam comperi [...]»; el 9 de maig d'aquest any Lluís Prior, secretari i procurador del duc de Cardona, paga a l'arxiver una cerca «pro indegandis genealogiis regum Franciae, comitum et comitissarum Barcinonae», i el dia 14 el mateix Lluís Prior li abona la cerca i còpia autenticada de les vides de Ramon Berenguer I i els tres comtes següents extretes «ex libro *Genealogiarum comitum Barcinonae*», probablement l'exemplar de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* dipositat a l'Arxiu, a més d'un document del segon volum del *Liber feudorum* (ACA, Canc., memorial 55A, f. XXXI-XXXIV). Totes tres cerques eren fruit de dos manaments del lloctinent general Joan Ferrandis d'Hèredia, per provisió del regent de la Cancelleria misser Jaume Destorrent, a l'arxiver i tenien la mateixa finalitat: facilitar als citats procuradors còpies autenticades d'aquells textos que havien de ser presentades en la causa que aleshores es jutjava a la Reial Audiència entre el duc de Cardona, d'una banda, i el prior i el monestir de Montserrat, de l'altra.⁸

El mateix Carbonell conreà en diverses ocasions el gènere de les genealogies dels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó, en llatí o en català, que esdevindrien el tema principal de les *Cròniques d'Espanya*. Aquí em limitaré a fer-ne un inventari provisional. La més antiga és un obituari d'Alfons I a Joan II copiat a continuació d'un cronicó dels anys 1349-1409; l'un i l'altre són traducció ampliada al llatí de textos de Dídac Garcia, que s'aturava en Ferran I; les obres dels dos arxivers es poden llegir al memorial 25 de l'ACA.⁹ Al *Liber feudorum maior*, abans de la refosa de la genealogia de Magarola, es llegia una *Epíthoma de la genealogia dels reis de Aragó e comptes de Barcelona* que s'ha de donar per perduda,¹⁰ si és que no la identifiquem amb alguna de les obres conservades. Potser era una versió catalana de la *Genealogia comitum Barcinonae* incompleta, de Bernat a Miró, de 1507, que el seu autor també anomena

7. ACA, Canc., memorials 66, 55A i 55B (aquest últim, començat per Carbonell, va ser continuat fins al 1529 per Francesc i per Francesc Miquel). Veg. Riera (1999: 92-93).

8. ACA, Col. H., III, 820-821. El 2 de juny de 1495 es pronuncià a l'Audiència una sentència favorable al prior i al monestir de Montserrat en la causa contra el duc de Cardona, com a senyor d'Òdena, per la qual es revoca l'empara reial feta per aquest sobre el lloc de Sant Jaume Desoliveres i altres possessions del terme d'Òdena que el monestir tenia en alou (ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 38, f. XCVIIIv-XCVIII).

9. Sobre el memorial 25 veg. Riera (1999: 70-71). Els textos de Garcia són al f. 91; els de Carbonell, als f. 18v-19. És la genealogia més antiga de les que ens han pervingut d'aquest autor; cal datar-la durant el regnat de Joan II, perquè la notícia sobre la seva mort i un afegitó sobre la instauració de la Inquisició a Aragó i Castella són posteriors; d'altra banda, Carbonell hi segueix fidelment el text de Garcia i no hi inclou algunes notícies de genealogies posteriors, com ara la falsa localització de la mort de Jaume I a Alzira, on redacta el seu darrer codicil, en lloc de València.

10. Macip descrigué l'*Epíthoma* en el seu inventari (1588); el text ocupava els f. CCCCLXXXI-CCCCLXXXII del primer volum del *Liber feudorum maior*, just abans de la genealogia de Magarola-Carbonell, copiada al f. CCCXCV: «E més, se advertex que après de les dites alt CCCCLXXXVIII fulles se'n segueixen ab scriptura scita, segons se entén y comprèn, ab altra letra que-s troba ab adnotacions marginals y altres en diversos llibres ser de la mà de Pere Miquel Carbonel, olim archiver del present Real Arxiu, la qual scriptura, scita ab los fulls CCCCLXXXI, LXXXII y CCCCLXXXV, comensa: "Epíthoma de la genealogia dels reis de Aragó e comptes de Barcelona, comensant als comptes, etc." y acaben: "de l'any MCCCLXIII compte hom que ha sinch míllia cent vint-e-tres anys". Y també se advertex que los fulls CCCCLXXXIII, CCCCLXXXVI, CCCCLXXXVII y CCCCLXXXVIII, que és lo últim y darrer de dit llibre, estan tots en blanch» (ACA, Canc., memorial 70/2, f. CCCXVIIIv; l'*explicit* correspon a les notes de còmput que tanquen la genealogia dels reis de França, també adaptades de Magarola).

epítom («in hoc epithomate») i que havia de continuar amb els comtes-reis; ja ha estat dit que presenta passatges paral·lels amb les *Cròniques*.¹¹ Tenim notícies d'una altra obra en català, encarregada per Ferran II el 1496, que es llegia en un manuscrit de l'AHCB actualment il·localitzable (Coll i Alentorn, 1991b: 424). En canvi, ens han pervingut un *Breviari o sumari dels reys de Aragó e comtes de Barcelona* de Bernat a Joan II, inclòs a les *Cròniques* (Alcoberro, I, 1997: 185-187), i un inèdit *Obitus regum Aragonum et comitum Barcinonae* en llatí i català, copiat al memorial 49 de l'ACA, un volum del qual hauré de parlar més endavant; l'*Obitus...*, que porta, afegida posteriorment per l'autor, la notícia de la mort del Catòlic (1516), és una peça interessant perquè conté un colofó posterior a les *Cròniques*, és a dir, al 1513, i perquè Carbonell, malgrat que hi esmenta el comte Bernat, un personatge que ell mateix havia introduït en la historiografia catalana entre 1496 i 1507 a través de Flavio Biondo i via Jeroni Pau, recull l'antiga tradició que convertia Guifré d'Arrià en el primer comte de Barcelona.¹² També cal ressenyar, encara que pròpiament no es tracta de genealogies, les notes en llatí sobre la família de Joan II i Ferran II que Carbonell inclogué en aquell memorial: *Nativitates et etiam obitus regum Aragonum filiorumque suorum et qui fuerunt tempestatis mei, Nativitates et obitus regum et reginarum ac eorum filiorum et filiarum, De matrimoniis, sive vulgo maritagiis, et obitu filiorum et filiarum regum et reginarum Aragonum i Inferiae sive exequiae regum et principum ac reginarum*.¹³ L'arxiver recollia penosament aquestes dades sobre la vida familiar dels monarques, tasca que considerava una continuació natural dels seus treballs a l'Arxiu, tot i que alguns protonotaris i secretaris reials li negaven la informació: «[...] e tant nols he pregat yo qui bat les mates e ells prenen los cunills jatsia yo no sia tengut en continuar tals coses pogues haver dells avisos e memorials per fer ne servici a Deu e al Senyor Rey e a la republica numqua obtenir ses pogut. E aço poch per mi continuat ho he hagut et per visum et per auditum aliorum proborum virorum dicentium veritatem rerum gestarum maximo cum labore ac perditione temporis» (Bofarull, I, 1864-1865: 116).

He exclòs de l'anterior inventari, per raons òbvies, la inacabable sèrie de notes i addicions sobre els comtes-reis que Carbonell escampà als registres de l'Arxiu Reial. Un subtípus, el constitueixen les notes cronològiques sobre els monarques —accés al tron, anys de regnat, data de la mort—, que tenen com a fi donar les dades essencials del regnat i la successió per tal de datar els reculls legislatius que acompanyen. És el cas de les escarides indicacions que els Garcia o Carbonell afegeixen al marge d'alguns memorials de constitucions, pragmàtiques i altres documents reials, com ara els números 45, 45 bis i 49 de l'ACA. Aquestes anotacions adquiriren forma narrativa i esdevingueren veritables genealogies en el cas del *Memoriale regum Aragonum, comitum Barchinone, ac constitutionum per ipsos factarum, declarationum-*

11. N'hi ha una edició defectuosa (López Elum, 1975), que no transcriu el pròleg de Carbonell (veg. BC, ms. 246, f. II; Coll i Alentorn, 1991b: 424-426).

12. Coll i Alentorn (1991b). Aquest autor, però, no coneixia el següent text de l'*Obitus...*: «Primus comes Barcinone, licet aliqui autumnant fuit Bernardus nomine, nominatur vulgo Guiffre, miles et dominus castris de Arriano» (ACA, Canc., memorial 49, f. 77v); al colofó es llegeix: «Raptim et fessus, sed non defetigatus, ego quidem Petrus Michael Carbonellus scripsi predictorum regum et comitum Barcinone tempus quo mortem obiere. De his quidem regibus et comitibus, scilicet de eorum genealogiis et actibus, librum unum scripsi et edidi quem praetitulavi *Chronicorum liber regum et comitum Barcinonae*» (ib., f. 78). Tot amb tot, l'*Obitus...* només representa una concessió momentània a la tradició, i en una nota marginal, també posterior a les *Cròniques*, al *Cronicó barcinonense*, dit *Maioricense o del rei Robert* (Coll i Alentorn, 1991a: 33), Bernat és recuperat com a primer comte: «Ultimus comes Barcinonae, numero XII^{us} [corr. sobre XI; afegit posteriorment sed secundum *Chronicam* quam ego Carbonellus edidi, est XIII^{us} et ultimus, quum primus comes Barcinonae fuit Bernardus et non Gaufredus seu Gifredus]» (ACA, còdex Casa Reial, 8, f. CLXXXIIIv).

13. *Nativitates et etiam obitus...*, ACA, Canc., memorial 49, f. 29v; *Nativitates et obitus regum et reginarum...*, f. 30-31v; *De matrimoniis...*, f. 73-74; *Inferiae...*, f. 75-75v.

que et interpretacionum inde subsequatarum, d'Alfons I fins al Magnànim, copiat al memorial 32 de l'ACA després de l'*Anologia dominorum regum Aragonum* o arbre genealògic de Ramon Berenguer IV a Martí l'Humà, dues obres iniciades per Dídac Garcia i continuades pel seu fill Jaume i per Carbonell (Rubió i Balaguer, 1990b: 341-345). La funcionalitat del *Memoriale* queda demostrada per l'existència d'una versió catalana resumida que, completada al començament amb una entrada sobre els comtes de Barcelona Ramon Berenguer III i IV, i al final amb notícies sobre Joan II i Ferran II i d'altres addicions, encapçalà el 1495 la primera compilació impresa de constitucions de Catalunya amb el títol «Los noms e temps de les successions dels reys de Aragó e comtes de Barcelona per los quals són stades fetes los presents usatges e constitucions, privilegis, concòrdies, sentències, ordinacions e pramàticas».¹⁴

La utilitat d'aquestes breus genealogies està relacionada amb el problema de la datació dels documents de l'Arxiu, que, al capdavant, és també una qüestió de localització dels papers, «car», com explica Carbonell, «en los registres nos pot cercar arreu segons lo calendari daran [i. e. els qui encarreguen una cerca] sino a disperatis que no son com los Manuals dels notaris que encontinent troben juxta lo calendari lo ques demanat per que son posats seriatim los calendaris».¹⁵ El problema s'accentua en el cas dels documents datats segons els reis francs, és a dir, els anteriors a l'establiment a Catalunya de la datació per l'any de l'Encarnació (1180), que requerien la conversió d'un sistema de calendació a l'altre. Aquesta literatura pràctica i immediata, però, podia arribar a conuiu amb textos literàriament més elaborats com les *Cròniques d'Espanya* o, en una dimensió més modesta, l'*Epitoma francorum regum* de Carbonell, que supera la migradesa del catàleg de Magarola gràcies a la utilització d'altres fonts, com ara la crònica dels reis de França de Bernat Gui completada per Jaume Domènec, que Carbonell i el seu fill Francesc havien comprat el 1507 i que havia pertangut a Jaume Garcia (BdC, ms. 246; Duran et al., I, 1998-2000: 168-171); tot amb tot, l'*Epitoma*, segons el seu autor, havia estat pensat primordialment «ut calendaria ipsorum regum, scilicet annorum quibus regnarunt, reperire queam facillime», per la qual cosa es clou el 1180 i incorpora al final un exemple pràctic de conversió de la data d'un document.¹⁶

LA CRÒNICA DE SANT JOAN DE LA PENYA A L'ARXIU REIAL

En la mesura que l'Arxiu era un dipòsit de la memòria dinàstica, conservava entre els seus fons un exemplar de la història "oficial" del casal, la crònica general encarregada pel Cerimoniós, més coneguda des de Zurita com a *Crònica de Sant Joan de la Penya* (a partir d'ara CSJP). El mateix rei s'encarregà que n'hi hagués còpies a Poblet, a Ripoll i a l'Arxiu Reial, i donà fe del seu caràcter autèntic, que li venia del fet que, tal com explicava en una nota autògrafa que afegí en un dels exemplars, «aquesta crònica és comprovada ab cartes públiques del nostre Archiu et és vera».¹⁷ L'exemplar que es guardava a l'Arxiu en temps de Carbonell, com

14. Hi ha reproducció facsímil de Font i Rius (1988: [62-64]).

15. Bofarull (I, 1864-1865: 94); cf. un exemple pràctic de les dificultats per localitzar un document en què no consta el nom del monarca regnant a ACA, Canc., memorial 55B, f. LXIIv-LXIII.

16. L'*Epitoma francorum regum* és a ACA, Canc., memorial 51, f. XCVI-CII; la citació prové del f. XCVI. El mateix exemple de conversió de dates es llegeix a les *Cròniques* després d'unes notes sobre el càlcul de l'era hispànica derivades de la citada genealogia de Magarola-Carbonell i del f. 1v del memorial 39/1 de l'ACA (Alcòberro, II, 1997: 72-73).

17. Biblioteca Universitària de Salamanca, ms. 2664, f. 29 (Gimeno Blay, 1998: 178-179, 218-219, làm. 7-8).

és sabut, és actualment a la BNM (ms. 1811), i encara s'hi poden observar els *signa* notariaus dels arxivers i historiadors Pere Miquel Carbonell i Antoni Viladamor, que exercí el càrrec els anys 1553-1572 i 1584-1585.¹⁸ El primer havia afegit al f. 1v, després de la rúbrica i sobre un text raspat, que el volum «ha star, de manament del senyor rey, a perpetual memòria dins lo Real Archiu situat en la ciutat de Barcelona».

El Cerimoniós ordenà el 1368 que hom pagués a Ferrer de Magarola les despeses per fer copiar i relligar un manuscrit en pergamí de les cròniques dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona, «lo qual nos volem que estigue perpetualment dins lo dit archiu» (Rubió i Lluch, I, 2000: 218); es podria tractar del manuscrit madrileny. L'exemplar de l'Arxiu —«quendam librum pergamineum intitulum *Cronice dominorum regum Aragonum*»— fou lliurat l'abril de 1385 per l'arxiver Berenguer Segarra a Pere Palau, que aleshores regentava l'Arxiu d'armes, i aquest el restituí pocs mesos després.¹⁹ La història del manuscrit durant els segles xv i xvi es pot anar resseguint a través dels antics catàlegs de l'Arxiu Reial: a mitjan segle xv és enregistrat amb el títol *Liber cronicarum regum Aragonie et comitum Barchinone* en un inventari parcial de l'Arxiu redactat per Jaume Garcia (m. 1475); el 1477 apareix en un altre inventari que Carbonell preparà poc després de prendre possessió del càrrec, descrit com «un libre scrit en pregamins ab posts cubertes de cuyro vermell ab sinch bolles, intitulat *Canonice dominorum regum Aragonum*».²⁰ Uns cent anys després, però, el manuscrit ja havia desaparegut de l'Arxiu; Bernat Macip no l'esmenta en el seu inventari de 1584-1590, tal com recordarà més endavant l'arxiver i historiador Dídac Montfar-Sorts al marge de la «Forma pro exemplo sumpto ab libro *Chronicorum regum Aragonum et comitum Barcinonae*» de Carbonell, que cito més avall: «Aquesta crònica me digué mossèn Domènec que ell may la havia vista, y quant se féu lo inventari ja no y era, però va stampada en la *Corònica* de Carbonell».²¹ Al segle xvii el manuscrit reapareix a l'arxiu del comte de Guimerà, que hi afegí una nota datada el 1621.²²

El manuscrit encara té, escampades pertot arreu, anotacions i correccions de l'època que fou a l'Arxiu, especialment de Carbonell, però també del més discret Jaume Garcia (per ex., al f. LVII). Aquell no només la consultava per redactar la seva pròpia crònica, sinó també per motius professionals, perquè la CSJP, com tants d'altres documents de l'Arxiu, fou

18. Domínguez Bordona (1931: 33-34), Soberanas (1961: 193-194). Hi ha reproducció fotogràfica parcial del ms. 1811 a BC, FR 163. Sobre A. Viladamor veg. Miralles (1997), que té en curs una tesi doctoral sobre la *Història general de Catalunya* d'aquest autor.

19. ACA, Canc., memorial 51, f. XXVIII; sobre Pere Palau i l'Arxiu d'armes veg. Rubió i Lluch (II, 2000: 439), Rubió i Balaguer (1987: 419-423), Hernando (II, 1995: 435, 574, 641).

20. Garcia: ACA, Canc., memorial 22, f. 97; Carbonell: memorial 52, f. 4. Sobre aquests inventaris veg. Martínez Ferrando (1957: 125-131) i Riera (1999: 67, 89).

21. ACA, Canc., memorial 31, f. 113v. Montfar, conegut per la seva *Historia de los condes de Urgel*, fou arxiver a les ordres de Lluís XIII des de 1641 fins al 1652, en què morí, segons una nota del seu fill Miquel Onofre Montfar-Sorts (ACA, Canc., reg. 310, f. B), o fins al 1648, segons Udina (1986: 151); completà l'inventari de Macip. «Mossèn Domènec» és l'arxiver Rafael Domènec, nomenat el 1630 (BC, ms. 3893, f. 278); segons Udina (1986: 151), exercí el càrrec fins al 1635 i Montfar-Sorts fill afirma que morí el 1646 o el 1647.

22. La nota és transcrita per Llobet (1995: 113-114). Una bona part dels llibres de Galceran de Castre-Pinós, primer comte de Guimerà (1584-1638), fou adquirida el 1735 per la Biblioteca Nacional de Madrid, però en la llista de manuscrits comprats aquest any no hi ha la CSJP (Andrés, 1988). Sembla que el manuscrit passà a mans d'un amic del comte, el cronista d'Aragó Francisco Ximénez de Urrea (1589-1647), tal com indica Juan Francisco Andrés de Uztároz (1606-1653), que el va utilitzar per a la seva edició de les *Coronaciones* de Jerónimo de Blancas, de 1641 (Antonio, II, 1788: 153-154, que depèn de la «Noticia de los autores manuscriptos que se citan en este volumen» que Andrés afegí al text de Blancas). La biblioteca de Ximénez de Urrea passà al seu nebot Francisco González de Urrea, amb l'excepció d'alguns volums no concretats que repartí entre els amics, entre els quals el citat Andrés (Navarro Bonilla, 1999: 132-133).

objecte de cerca. Sens dubte, el fragment més sol·licitat era el relat del miracle de sant Narcís i les mosques, fins al punt que Carbonell assenyala en dues ocasions al marge del manuscrit el lloc on havia de començar i acabar la còpia o «exemplum» del passatge corresponent: «Si s'ha dar traslat per lo miracle de les mosques sia açí lo començ» i «hucusque fiet exemplum» (f. XLVIII i XLIXv), i, sense un text tan explícit, als f. XLVII (amb un senyal de crida) i L («hucusque»).

Tinc notícia de diverses sol·licituds de cerca del passatge rebudes per Carbonell i el seu fill Francesc a principis del segle XVI. Ja hem vist que el 1495 el procurador del duc de Cardona havia demanat fragments d'unes genealogies que probablement cal identificar amb la CSJP. Carbonell solia afegir als memorials de l'Arxiu fórmules d'encapçalament i subscripció que ell mateix emprava en les còpies, per tal que servissin de model per als futurs arxivers. Se'n conserva una que acompanyà el 1502 un trasllat autèntic del miracle de sant Narcís per al clergat de Sant Feliu de Girona; la llegim de mà de Carbonell amb la rúbrica «Forma pro exemplo sumpto ab libro *Chronicorum regum Aragonum et comitum Barcinonae*»:

«Hoc est exemplum fideliter sumptum ab libro *Cronicorum regum Aragonum et comitatum Barcinonae* scripto vulgari catalano in membranis, apud Regium Archivum Barcinonae recondito, ubi inter caetera comperitur historia serenissimi domini Petri divi nominis regis Aragonum, cuius epigramma in rubro est tale: “Del rey en Pere e de sos feyts, e de la presó de Scicília e del feyt dels francesos”. Principium vero prefatae historiae sequitur et est tale: “Mort lo dit sanct rey en Jacme sucché despuys en los regnes de Aragó e de Valèntia e en lo comdat de Barcelona son fill en Pere lo Gran. E per ço hac nom lo Gran: perquè ell emparà molts grans affers contra molts reys christians e moros e contra la Esgleya, etc.” Deinde sequuntur eadem in historia, scilicet folio XLVIIº ipsius libri *Cronicorum*, haec verba: “E lo dit rey en Pere, etc.” Prosequatur usque illam partem exclusive que comença: “E jatsia que de la gent francesa, etc.”, et dimissa ipsa parte ponatur haec clausa finalis: Ceterum in prefata historia continetur quod memoratus rex Petrus regnavit annis novem, nam regnare coepit protinus post obitum illustrissimi domini Jacobi, regis Aragonum, patris sui, scilicet xxvii julii anno Domini mºccºlxxxvi, et mortem obiit die xiº novembris anno Domini mºccºlxxxvº. Forma clausurae in pergamento: “Sig+num Petri Michaelis Carbonelli, serenissimi domini regis scribae regiaque auctoritate notarii publici Barcinonae atque regii archivarii, una et in solidum cum Francisco Carbonello, filio meo, conscriba, connotario et coarchivario, qui regio jussu exemplum huiusmodi sumpsit ab libro *Cronicorum regum Aragonum et comitum Barcinonae*, apud Regium Archivum Barcinonae recondito, excripsique et cum eodem ad verbum comprobavi atque clausi die xxv junii anno a nativitate Domini mºdlº. Corrigitur, etc.” E en la primera charta del dit traslat, que occupa de mà mia V chartes de full mijà scrites en pergamins, és contengut lo següent de mà mia, ab lletres més grosses de les contengudes en dit traslat: “Lo següent traslat és tret per manament del senyor rey de la història del rey en Pere vulgarment dit ‘dels francesos’, escrita en lo libre de les *Cròniques dels reys de Aragó e comtes de Barcelona*, hon és expressat lo miracle de la maledicció de les mosques que nostre senyor Déu tremès contra los franceses per les viltats e crueltats per ells fetes axí en lo cors de sanct Narcís com en les altres relíquies staven en la església de Sanct Feliu de Girona».²³

Anys a venir, Francesc de Terrades transcriurà el mateix miracle segons la còpia que Lluís Desvern havia fet fer sobre l'exemplar de la CSJP de l'Arxiu el 12 de març de 1512 (Duran et al., I, 1998-2000: 237-238). Carbonell en reproduí la fórmula d'encapçalament i de subscripció al final del manuscrit de la crònica, probablement per tenir-la a mà en propers encàrrecs. El juny d'aquell any l'arxiver fa referència a un altre trasllat autèntic en pergami del mateix

23. ACA, Canc., memorial 31, f. 113v-114v; la còpia va ser lliurada l'endemà, 26 de juny (memorial 55A, f. LXXXVIIIv).

miracle, sense precisar, però, d'on l'extreu, per a Francesc Tàpies, argenter de Barcelona, i destinat a la confraria de sant Narcís de València.²⁴

LES CRÒNIQUES D'ESPANYA DE CARBONELL

La insistència en la importància de l'Arxiu Reial en les *Cròniques d'Espanya* és una de les grans aportacions de l'edició moderna de l'obra, a cura d'Agustí Alcoberro, que ja relaciona la presència a les *Cròniques* de documents guardats a l'Arxiu amb la tasca quotidiana de l'arxiver (Alcoberro, I, 1997: 71, 94-98). Els següents paràgrafs desenvolupen aquesta línia de treball a partir d'alguns testimonis inèdits localitzats a l'ACA.

L'arxiver s'havia embarcat en el projecte de les *Cròniques* el 3 de febrer de 1495. El maig d'aquest any ho comunicà al rei Ferran en una carta que no s'ha conservat. La resposta reial es féu esperar, però finalment arribà en forma de carta expedida el 7 d'agost de 1496 per un bon amic de Carbonell, el secretari reial Miguel Pérez de Almazán.²⁵ Ferran contesta indicant quin és el destí que té pensat per al llibre: «que pus ho haveu començat acabeu aquell e poseu en aqueix nostre Real Archiu de Barcelona per tal que pus promptament se'n puguen prendre aquelles coses que menester seran» (Alcoberro, I, 1997: 172).²⁶ La resposta ha estat interpretada en clau negativa: Ferran no sembla estar especialment entusiasmat amb la idea i, en canvi, mostra més interès pels projectes dels cronistes àulics, a l'estil de Luca Marineo o Gauberto Fabricio de Vagad;²⁷ en conseqüència, ordena a Carbonell que “desi” les *Cròniques*, un cop acabades, a l'Arxiu. Decebut, Carbonell hauria decidit no incloure-hi els fets del regnat del Catòlic, «leixant-ho compondre als cronistes del rey don Ferrando, qui'n són bé pagats e yo forte no seré remunerat» (Alcoberro, I, 1997: 65-67). Això no impedí, però, que acabés dedicant alguns paràgrafs a la biografia del rei, no pas a les *Cròniques*, sinó a les dues notes *Nativitates...*, al *De matrimoniis...* i a les *Inferiae...*

A banda del fet innegable que l'ordre de Ferran és hereva directa de disposicions semblants del Cerimoniós sobre la tramesa d'exemplars de la CSJP als monestirs de Poblet o Ripoll o al mateix Arxiu Reial (Rubió i Lluch, I, 2000: 188-189, 212, 218), voldria insistir no pas en allò que la carta demostra que *no* eren les *Cròniques* —una obra patrocinada per la coro-

24. Carbonell anota als *Emolumentorum* que ha fet subscriure una còpia en pergamí «del miracle de les mosques de sant Narcís de Gerona» a dos notaris, «jatsia açò de subscripció de notaris és *ultra stylum huius mei officii*, mas yo ho he vulgut fer per fartar alguns grossers interpretadors e perquè ha star aquest transumpt en la caixa de la confraria de sant Narcís de la ciutat de València» (ACA, Canc., memorial 55B, f. XLVI). La confraria va ser fundada el 1368 per mercaders gironins instal·lats a València (Guilleré, II, 1993-1994: 393-394). Carbonell afegeix a ACA, Canc., reg. 2193, f. [4] prel., que als f. CCXXVIIIv-CCXXX del mateix registre, que contenen en còpia coetània un document datat a Barcelona l'1 de setembre de 1400 «pro ecclesia Sancti Felicis civitatis Gerunde, quod se possint se congregare», també es narra el miracle; del mateix lloc es copia en un exemplar llatí de les cròniques de Sicília que havia pertangut a Zurita (BC, ms. 983, f. 1v).

25. Carbonell havia enviat el 1493 a Pérez de Almazán una carta en llatí sobre la pau amb França d'aquell any, i més endavant escrigué un epigrama a la mort del secretari el 1514 (Bofarull, I, 1864-1865: 369-375). Al *Memoriale magnum* hi ha una nota en llatí sobre els fills del secretari i la seva dona, Gracia de Albió (ACA, Canc., memorial 49, f. 37).

26. La carta es llegeix també a ACA, Canc., reg. 3669, f. 59v.

27. Sobre els cronistes de Ferran II veg. Rubió i Balaguer (1990a) i Tate (1970). El rei ordenà el 1500 que hom revisés la crònica d'Aragó, publicada a Saragossa un any abans, i la història de Joan II de Vagad, que havia viatjat a Granada per ensenyar-les-hi (ACA, Canc., reg. 3669, f. 177-177v).

na—, sinó en la funció que l'ordre reial assigna al projecte de l'arxiver, és a dir, què vol dir que una crònica sigui dipositada a l'Arxiu, la institució on, com hem vist, es conserven els documents referents al patrimoni i a la història de la dinastia.

D'antuvi cal tenir present que no era la primera vegada que l'arxiver s'embarcava en una operació semblant, en què l'interès per la història i la recerca arxivística resulten indestriables. El tractat *De exequiis, sepultura et infirmitate regis Joannis secundi liber* també porta una carta del rei Ferran, tramesa un cop l'obra ja és començada (1479), perquè sigui dipositada a l'Arxiu per a futures consultes sobre cerimonial i protocol dels funerals reials, «com tals coses no deguen ne puguen star en altre millor loch que en lo dit nostre Real Archiu on les grans antiqutats ordinacions privilegis constitucions e altres actes dels gloriosos Reys de Arago e comtes de Barchinona predecessors nostres se troben» (Bofarull, I, 1864-1865: 140). Més endavant veurem que l'emperador Carles també s'interessà per un volum de l'arxiver.

Les *Cròniques d'Espanya* van ser redactades tenint present que el seu lloc era l'Arxiu i que la seva finalitat estava relacionada amb les activitats que s'hi duïen a terme. Això explica l'ús abundant de documentació arxivística de què fa gala el seu autor, no tant per criteris de modernitat com per una qüestió professional: Carbonell preveia que gràcies a les *Cròniques* es podria accedir fàcilment a algun dels documents més sollicitats del fons. N'és un bon exemple la inclusió de les sollicitadíssimes falses butlles de Gregori VII i d'Urbà II als reis Sanç i Pere d'Aragó, respectivament; els trasllats que n'inclourà a les *Cròniques* «seran aguts per vertaders originals, com yo'n face fe los he verdaderament ab llurs originals comprobats» (Alcoberro, I, 1997: 259).

Que aquesta destinació final de l'obra era un fet assimilat pel seu autor i no una imposició reial que hagué d'acceptar a contracor —la manca de retribució ja és un altre tema, objecte constant de queixes per part de l'oficial, relacionades amb aquesta o altres obres seves—, es fa evident encara en un parell de testimonis inèdits, prou il·lustratius de l'estreta relació entre el desenvolupament de les tasques pròpies de l'arxiver i la redacció d'alguns passatges de les *Cròniques*. El primer és una entrada dels *Emolumentorum* corresponent al 10 de maig de 1508. Carbonell hi anota que aquell dia havia lliurat al cavaller Miquel de Santmartí, senyor d'una vila el nom de la qual queda en blanc, una còpia autenticada d'una clàusula sobre els límits del comtat de Cerdanya inclosa en la partició dels regnes que Jaume I va fer entre els seus fills el 1262. La localització del document havia estat força complicada, explica Carbonell, a causa del mal estat dels pocs papers d'aquell regnat conservats a l'Arxiu; el cavaller, però, prometia que pagaria «millor que may se hagués pagat acte que fos exit del dit Archiu. E per ço, pensant yo molt sovint hon lo poguera trobar, recorreguí primer a Déu e après a sanct Antoni de Pàdua, del qual fiu dir I missa al monastir de Sanct Francesch, e pensí: Aprés que-l trobaré, en la chrònica fas dels reys de Arago e comtes de Barcelona [*falta un mot: faré?*] alguna mentió del dit heretament. E axí s'és trobat dit privilegi per haver-n'i yo feta mentió».²⁸ El cavaller no es mostrà tan generós com havia promès, cosa que motivà una de les queixes habituals de Carbonell sobre les cerques mal pagades.

El segon testimoni és una carta de Carbonell al rei. El 5 de març de 1509 Ferran li havia ordenat des de Valladolid que li enviés els capítols matrimonials entre l'infant Joan (el futur Joan II) i Blanca de Navarra, d'una banda, i entre Gastó de Foix i Elionor, filla d'aquest rei, de l'altra. Al *verso* del manament, tal com solia fer sempre que sorgia cap problema amb la cerca —generalment, com en aquest cas, perquè el document demanat no apareixia a l'Arxiu—,²⁹ Carbonell copià la minuta de la seva resposta al rei, datada el 27 de març de 1509, de la qual extrec el següent fragment:

28. ACA, Canc., memorial 55A, f. CXXXVI-CXXXVIv; cf. Alcoberro (II, 1997: 57).

29. «Nunque fas minutes de respostes face al S. Rey sino daquelles quim toquen a la costera on porie esser repres» (Bofarull, I, 1864-1865: 45).

«[...] Responent yo, molt alt senyor, encontinent axí indispost com me trobave de pàssia còlica, esforcí'm, per la cuyta que'n tenia, de sollicitar lo dit Barthomeu Ferrer, e aní ensemps ab ell a aquest vostre Real Archiu de Barcelona, e cerquí ab summa diligència aquell dia, e après per X dies continuus, si hi trobara tals capítols; e tant no cerquí aquells que no n'he poscut trobar ne de uns ne dels altres mentió alguna. És ver que he trobat algunes chartes, lettres e provisions hon és feta mentió dels capítols matrimoniais fermats per e entre lo rey de Sicília don Martí, fill primogènit del rey de Aragó don Martí, e la dita reyna Blanca, la qual après fon muller del dit sereníssimo pare vostre, que en aquelles hores se trobava en lo dit regne de Sicília, segons yo he legit e posaré en la crònica que fas dels reys de Aragó e comtes de Barçolona e, acabada que sia, serà recondida en aquest vostre Real Archiu. E segons he trobat, los dits capítols de don Martí, rey de Sicília, ab dona Blanca foren fermats a XXI de janer de l'any MCCCCII [...]».³⁰

La cerca ordenada pel rei, però, s'allargà encara alguns mesos, i finalment aparegueren els capítols matrimoniais de Joan i Blanca; el 6 de juliol del mateix any (1509) Carbonell en lliurà, per ordre reial —i, per tant, no en cobrà res—, una còpia autenticada al bisbe de Pamiers Mateu de Artigalupa, que aleshores era mitjancer en la qüestió entre el rei de Navarra i el senyor de Narbona, germà de la reina Germana de Foix, que havia motivat la cerca (ACA, Canc., memorial 55A, f. CXLVIII). A les *Cròniques*, però, l'autor només farà un ràpid esment als casaments de Blanca de Navarra amb Martí el Jove i el futur Joan II, i d'Elionor, filla de Blanca i Joan, amb Gastó de Foix.³¹

El concepte en què Ferran, si hem de donar fe a la carta reial d'agost de 1496, tenia les *Cròniques*, record escrit de les gestes del casal catalanoaragonès, i la utilitat pràctica que els destinava —facilitar futures investigacions a l'Arxiu— fan pensar immediatament en l'exemplar de la CSJP que s'hi conservava, citat per cronistes reials coetanis com Gonzalo García de Santa María (Tate, 1970: 225) i Vagad (1996: IIv, VIIIv, etc.), i que per Carbonell esdevingué la font principal en l'elaboració dels passatges de les *Cròniques* corresponents als comtes-reis. En donen fe la frase de Montfar citada anteriorment i el capítol sobre les fonts de l'obra d'Alcoberro (I, 1997: 74-76). La predilecció de Carbonell per la CSJP es manifesta encara en un extracte sobre sant Jordi que copià en un breu recull sobre aquest sant (ACA, Canc., reg. 1529/I, f. 40v). Però no totes les parts de la CSJP convencien l'arxiver amb la mateixa intensitat i en deixà constància al manuscrit de Madrid:

«Fa attendre e legir cautament en lo principi e en lo subsegüent, hon és feta mentió del primer pobledor de Hespànyia, que no fo Tubal, fil de Jàphet, nét de Noè, ans los primers pobladors no tenen nom e foren aquells que hi vengueren après del diluvi; los segons pobladors foren los grechs que ab Hèrcules navagants hi vengueren e faeren aquí llurs habitacions ab los hespanyols; après la poblaren altres gents appellades *celte*, etc. Si plaurà a Déu, en la crònica yo, P. Michael Carbonell, delliber fer ab auctors aprovats ho diré extensament».³²

30. ACA, Col. H., IV, 934; el regent de la tresoreria Bartomeu Ferrer és l'encarregat de lliurar l'ordre de cerca a Carbonell. Cf. la nota d'aquest a una còpia autenticada de dos documents de 1477 sobre el casament d'una altra filla del rei Joan, Joana de Nàpols: «In hoc Regio Archivo non reperitur instrumentum matrimonii Elionoris, infantissae Aragonum, filiae predicti regis Joannis secundi, tunc regis tamen Navarrae, et dominae Blanche, filiae Charoli, regis Navarrae, cum comite Fuxi» (ACA, Col. H., VI, plec [6], f. [1]).

31. Alcoberro (II, 1997: 158, 208, 209, 246). Elionor i Gastó de Foix foren avis de Germana de Foix, no esmentada a les *Cròniques*, que, recordem-ho, no historien el regnat del Catòlic; sobre Germana veg., però, *Nativitates et obitus regum et reginarum...* i *De matrimoniis...* (ACA, Canc., memorial 49, f. 30v-31v i 74, respectivament).

32. BNM, ms. 1811, f. 1v. Per a la seva pròpia versió sobre els primers pobladors d'Espanya veg. Alcoberro (I, 1997: 173), que dona un text molt proper a aquesta nota, i l'opuscle *De la conservació e duració de la ciutat de Barcelona*, en què el nom d'Hèrcules, com a fundador de Barcelona i com a protagonista d'una famosa anècdota sobre el seny, procedent de la primera part del *Dotzè* d'Eiximenis (cap. 24), és substituït, respectivament, per Amílcar Barca i un innominat «rey goth» (ACA, Canc., reg. 1529/I, f. 16v; Bofarull, I, 1988: VII-X).

I és que calia posar la CSJP al dia. Les *Cròniques* de Carbonell, tot partint de l'estructura bàsica que aquesta ofereix, l'amplien amb d'altres cròniques secundàries, antigues i modernes, i fins i tot la completen amb les novetats en el camp de la crítica de fonts que arribaven a l'autor a través del seu cosí Jeroni Pau. Tot plegat al servei d'una concepció de la història que passa per l'apropiació del prestigiós terme d'Espanya que els castellans monopolitzaven (Duran, 1986: 28), i la polèmica amb la crònica de Pere Tomic, recuperada per la impremta el mateix any que Carbonell inicia les seves *Cròniques*. Les *Històries e conquestes* eren l'altra crònica general a l'abast que oferia una visió panoràmica de la història catalanoaragonesa, però des d'un punt de vista nobiliari que topava amb el realisme de Carbonell; el conflicte es manifestà obertament en el debat sobre els orígens mítics —antics i medievals— de Catalunya (Alcoberro, I, 1997: 112-118). Aureolada per l'autoritat que li donava el fet de ser a l'Arxiu, que la convertia en autèntica segons paraules del mateix Cerimoniós, la CSJP esdevingué la gran alternativa a Tomic.

Carbonell, doncs, redactà les *Cròniques* tenint l'Arxiu com a referent i, seguint l'ordre reial, com a dipositari final.³³ Què va passar amb les *Cròniques* un cop mort l'autor el 1517? La localització d'una còpia del darrer testament de l'arxiver, datat el 19 de maig de 1516 i amb un codicil del 7 de febrer de l'any següent, aporta un primer element de judici. En transcripció la clàusula que fa referència als llibres, que el testador deixa al seu fill i hereu universal Francesc:

«Item, prelego prefato Francisco Carbonello, precharo filio meo, omnes et singulos libros meos, tam juris canonicis<s> et civilis, poetarum, oratorum et phisicorum, quam etiam cuiuscunque artis et quocunque nomine nuncupentur, et precipio illos libros quos ego edidi et scripsi, puta *Chronicam Hyspanie* et *De exequiis regum Aragonum et comitum Barchinone* ac *De corpore et anima*, quos quidem tres libros per me editos et scriptos nolo, immo prohibeo, per ipsum filium meum et eius eredes seu successores nullo pacto vendi, donari, impignerari seu alienari, nisi causa magne urgentis necessitatis, sed penes ipsum filium meum et heredes seu successores < suo > suos tenendos et custodiendos, una cum oris magni precii cum historiis in membranis per me scriptis et per bibliopolam bene ligatis et coopertis [*ms. coopertis*] sericeis et gafetis duobus argenti aurati, in quibus sunt arma mea sculpta duorum picium, et etiam una cum aliis libris per me scriptis, quos et quas in huiusmodi prelegato comprehendi volo».³⁴

Les *Cròniques*, doncs, restaren en poder de la família, amb ordres estrictes de no desprendre-se'n, si no era per una necessitat urgent.³⁵ En testar gairebé tres anys després, Fran-

33. A banda dels documents ja citats en què es fa menció de les *Cròniques*, Carbonell les esmenta breument al *Liber descriptionis reconciliacionisque et condemnationis hereticorum* (Bofarull, II, 1864-1865: 160, en un passatge datable pel context c. 1504), al marge de la proposició de Pere III contra el jutge d'Arborea (Alcoberro, II, 1997: 136) i als textos citats a la nota 12.

34. AHPB, 266/5, f. 4, notari Pere Martí.

35. Les altres dues obres citades explícitament al testament, *De exequiis regum Aragonum et comitum Barchinone* i *De corpore et anima*, plantegen alguns problemes. Probablement cal identificar la primera amb el *De exequiis, sepultura et infirmitate regis Joannis secundi liber*, citat com a *De exequiis regum* a les *Cròniques* (Alcoberro, II, 1997: 246); tot i limitar-se a un monarca concret, el tractat pretén ser una eina per «a tots los qui en esdevenidor de sepultures de Reys ordenar lo carrech tendran» (Bofarull, I, 1864-1865: 143); el còdex (ACA, ms. Miscel·lània o Arxiu Reial, 25) ja era a l'Arxiu —si mai en sortí— quan Macip en feia l'inventari (1590; íd., memorial 70/5, f. LXXVv). El mateix propòsit de recollir notícies sobre la mort i els funerals de membres de la família reial explica la confecció d'altres opuscles de Carbonell, com les *Inferiae...* del *Memoriale magnum*. No tinc cap més notícia sobre el *De corpore et anima*, una de les darreres obres de Carbonell; sobre el seu contingut, però, veg. el que diu al testament: «[...] quia ego, jam fessus set non defatigatus legendi auctoritates quamplurimorum sanctorum virorum ad bene beateque vivendum et moriendum, presertim in codice quem nuper edidi *De corpore et anima*, perpendissem illam apostoli auctoritatem: "Hora est jam nos de somno surgere" [...]» (f. 1-1v).

cesc Carbonell es limita a reproduir la disposició del seu pare respecte d'aquestes obres,³⁶ i, deu anys després, el testament del tercer arxiver Carbonell, Francesc Miquel, ja no esmenta cap llibre, llevat dels protocols notariais.³⁷

Destinades per ordre reial a ser consultades en cerques arxivístiques, les *Cròniques* acompliren aquesta tasca, si més no, una vegada. Cinc anys després de la mort de Carbonell, el 1522, llegim en una entrada dels *Emolumentorum* redactada per l'arxiver de l'època, el seu nét Francesc Miquel:

«Item, a xii de setembre me donà mossèn Aguilar, çituedà de Barcelona, ara diputat del General de Cathalunya, per hun trelat li doní auctèntich de la edificació de Sanct Joan de la Penya és registrada in Ch[r]onicha Hispanie edita per Petrum Michaellem Carbonellum, regium archivarium. Donà-me'n quatre reals d'argent».³⁸

El passatge sobre la fundació del monestir prové de la CSJP (Alcoberro, I, 1997: 236-237), però la cerca no es fa a partir d'aquesta, sinó a partir de l'obra que la incorpora i l'actualitza, les *Cròniques d'Espanya*, que ja ha passat a compartir el seu estatus com a testimoni autèntic de la memòria històrica del casal, si més no per als qui consultaven l'Arxiu Reial.

La disponibilitat pública de les *Cròniques*, malgrat la clàusula testamentària de Pere Miquel i Francesc Carbonell, en certa manera venia a "salvar" l'ordre reial de 1496. No tinc més dades sobre la història del manuscrit de l'obra fins al doble contracte d'edició d'octubre i novembre de 1545 —el segon, destinat a ampliar la inversió i la tirada previstes inicialment (Miralles / Toldrà, 1997: 56-57)— que faria possible la publicació del llibre el 1547. Com és

36. «[...] Item lego prefato filio meo precharo Petro Michaeli Carbonello omnes et singulos libros meos juris civilis et canonici, et etiam horas manu dicte venerabilis matris mei magni precii, cum historiis, in membranis scriptis et bene ligatis cum cohoptis crochis et *gafets* duobus argenti aurati, in quibus sunt arma mea et dicti venerabilis patris mei duorum pisium; et dictas oras dicto prefato filio meo lego et dimitto cum modis et formis et condicionibus quibus per dictum patrem meum mihi in suo ultimo testamento fuerunt legate. Item lego prefato filio meo, precharo Francisco Michaeli Carbonello, omnes et singulos libros poetarum, oratorum et artis notarie, etiam libros illos quos prefatus venerabilis pater meus edidit et scripsit, puta *Cronicam Hispanie* et *De exequiis regum Aragonum et comitum Barchinone* ac *De corpore et anima*; et dictos libros editos et scriptos per dictum venerabilem patrem meum dicto precharo filio meo lego et dimitto modis et formis et condicionibus quibus per dictum quondam patrem meum mihi in suo ultimo testamento fuerunt legati. Item lego precharo filio meo Joanni Francisco Carbonello, filio communi mihi et dicte carissime uxori mee, omnes et singulos libros meos theologorum et Sacre Scripture. Item precharo filio meo Severo Francisco Stephano Carbonello, filio communi mihi et dicte charissime uxori mee, omnes et singulos meos libros phisicorum et medicine et philosophie. Item lego dicto precharo filio meo Francisco Carbonello omnia et singula prothocolla sive manualia, attestaciones, processus tam in Regia Audiencia factos quam alias, capibrevia, libros notularum sive contractuum, sentenciarum, notas, scedas, instrumenta, testamenta tam clausa quam claudenda omnesque alias scripturas tam mee notarie seu scribanie [*ms. scribinie*] quam etiamque plurimorum notariorum quibus justis titulis succedo, scilicet in eorum scripturis, etsi quas in futurum tenebo et possidebo et seu legatæ mihi fuerunt. [...] Et etiam dimitto dicte filie mee [*i. e. Antiga*] omnes libros meos vernacula lingua sive *em pla* [...]» (AHPB, 257/30, bossa, notari Joan Vilana, 13 de febrer de 1520).

37. AHPB, Vària, 21, lligall 4, notari Pere Celitons: testament (30 de març de 1530), inventari de béns (2 de maig i 19 de desembre) i encants.

38. ACA, Canc., memorial 55B, f. XCIXv. «Mossèn Aguilar» és Joan Berenguer Aguilar, en el currículum del qual figura, entre d'altres càrrecs, haver estat diputat del General pel braç reial el trienni 1521-1524 (DGC I, 1994-2000: 358, 359). No sé si la petició era a títol personal o si responia als interessos de la institució de què formava part; poc abans del pagament de la cerca, entre els mesos de juliol i principis d'agost de 1522, Aguilar havia estat enviat a Tarragona, amb el diputat eclesiàstic Joan Margarit, al papa Adrià VI per «suplicar sa benedicció per affers del General» (ib., I: 362).

sabut, els exemplars conservats de les *Cròniques* no trasllueixen cap relació amb una institució oficial concreta, però pel que acabo d'escriure sembla més encertat situar la iniciativa en l'entorn familiar, sigui perquè es produí un d'aquells casos urgents la possibilitat dels quals Carbonell preveia en el seu testament i que hauria motivat la venda del manuscrit, sigui perquè l'interès que devia suscitar el text inèdit —la cerca d'Aguilar n'és un indici— féu possible l'edició. Això, evidentment, no va més enllà d'una hipòtesi de treball. Tanmateix, la història d'altres manuscrits de Carbonell pot ser útil per apuntar alguns dels camins que podrien haver seguit les *Cròniques* abans de 1547. No crec que sigui el cas, però, de les escriptures notariales, ja que es tracta d'un material molt específic amb unes regles de transmissió ben definides i estudiades que els papers dels Carbonell segueixen fidelment;³⁹ pel que fa a les escriptures «tam pretextu officii notariatus quam scribe mandati», fruit de l'activitat com a oficial reial, una disposició de l'emperadriu Elisabet datada a Mallorca el 23 d'abril de 1530 ordenava que les de Francesc Miquel Carbonell passessin al notari i escrivà de manament Francesc Guerau Fogassot.⁴⁰

Una via d'aproximació molt més interessant al tema que m'ocupa, l'ofereix la història d'un dels volums que Carbonell compilà per a l'Arxiu, el citat *Memoriale magnum* (ACA, Canc., memorial 49), un dels projectes més ambiciosos del seu autor, només comparable al de les *Cròniques* pels anys que hi dedicà (iniciat el 1477, el 1516 encara hi anotà la mort del rei Ferran) (Riera, 1999: 90-91). Tot i la seva estructura aparentment caòtica, aquest memorial de memorials en llatí i català, «ubi monumenta omnia ipsius Archivi Regii ac gesta in eo condita inscribentur» (f. 10), conté una col·lecció de documents i memorials que reflecteix els principals interessos del seu autor: la fonamentació legal del càrrec d'arxiver i les seves preeminències respecte dels altres escrivans de la Cancelleria; l'inventari del patrimoni reial i altres temes d'interès per a la corona; la història de la dinastia i la descripció dels esdeveniments de la història catalana més recent, objecte de notes i opuscles del mateix Carbonell, en part inèdits («nativitates» i obituaris dels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó, notícies biogràfiques sobre funcionaris coetanis de la Cancelleria o sobre la mateixa família de l'arxiver, notes dietarístiques, a més d'un episcopologi barceloní i un arxiepiscopologi de Tarragona); i finalment, les relacions literàries de Carbonell amb un cercle intel·lectual del qual formen part Jeroni Pau, Antonio i Alessandro Geraldini i Bartomeu de Verí (cartes i obres poètiques pròpies i alienes), que constitueixen l'aspecte més estudiat del volum. Aquí, però, m'interessa subratllar que l'any 1535 el *Memoriale* era en mans de la família Carbonell. És sabut que el caràcter públic d'aquesta mena de volums produïts pels arxivers no era prou clar i que sovint eren tractats com un patrimoni personal que, un cop mort l'oficial, podia retornar a la família; si l'interès dels papers per a la corona ho justificava, el rei els podia recupe-

39. Sobre el llegat de protocols notariales, veg. Ferrer / Riera (1974) i Casadó (1988). A l'AHPB es conserven algunes escriptures de Carbonell (244/1 i 3-5). En el seu testament, aquest deixa les seves i les que posseïa d'altres notaris a Francesc, i aquest féu el mateix amb el seu fill Francesc Miquel, que lloga les seves, les del pare i les de l'avi al notari i amic Pere Celitons, dit Celitrons. Aquest notari públic de Barcelona, actiu els anys 1513-1546, segons l'*Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona* que es pot consultar a l'Arxiu (vol. III.1, p. 771-778), dugué una bona part dels negocis dels germans Francesc Miquel i Pere Miquel Carbonell. En testar el 1544, llegà els protocols dels Carbonell al notari Miquel Joan Riera (AHPB, 326/129, f. LXIII-LXVI).

40. ACA, Canc., reg. 3978, f. CLIIIv-CLV. Francesc Guerau Fogassot és notari públic de Barcelona per autoritat reial des de 1504, escrivà segellador el 1503 i escrivà de manament el 1508 (*Inventari de l'AHPB*, vol. III.1, p. 705-708; Sevillano, 1955: 241, 247). Morí el 21 de febrer de 1542, tres dies després d'haver testat (*DACB* IV, 1892-1975: 98; AHCB, Arxiu del veguer, I, 32, f. 285v-289). El rei Ferran ja havia concedit el 1506 a Francesc Carbonell que pogués disposar lliurement al testament de les seves escriptures i les dels seu pare (ACA, Canc., reg. 3809, f. XXXXv-XXXXI).

rar via manament o compra.⁴¹ Fou a través d'aquesta segona opció que l'emperador aconseguí el *Memoriale magnum*, pel qual destinà que es paguessin 200 florins d'or a la família, representada per misser Pere Miquel Carbonell, nét homònim del famós arxiver i historiador.

La figura de misser Carbonell ha estat desatesa i fins i tot confosa amb la del seu germà Francesc Miquel, encara que, com veurem, el seu nom apareix lligat a l'Arxiu en uns anys en què hom ja sol donar per acabada la presència de la família a la institució.⁴² En ell, doctor en lleis, s'acomplí el desig de l'avi, frustrat en el seu fill Baltasar, de tenir un «home de sciència» a la família;⁴³ el 1509 aquell ja regalava al seu fillol Pere Miquel, «scholario adolescenti», un exemplar del *De ingenuis moribus liberalibusque studiis et de liberis educandis* de Pier Paolo Vergerio, que conserva anotacions de tots dos,⁴⁴ i al seu testament disposa que es continuï pagant una pensió anual a l'aleshores estudiant de dret a Lleida i a qualsevol altre Estudi General on pugui anar, tal com venia fent des de 1515. El 18 de juliol de 1530, pocs mesos després de la mort de Francesc Miquel Carbonell, l'emperadriu Elisabet —com a lloctinent de Carles, aleshores a Itàlia, on s'havia coronat emperador— proveí el seu germà Pere Miquel amb els càrrecs d'arxiver i escrivà de manament;⁴⁵ com que per motius professionals misser Carbonell no podia traslladar-se a la cort per jurar, el 27 de juliol nomenà procurador Gabriel Molner

41. Veg., per ex., l'incident al voltant dels memorials de Jaume Garcia (Riera, 1999: 15). Al marge de la donació de 200 florins d'or que el rei Ferran I féu a la vídua de l'arxiver Gabriel Segarra pels memorials del seu marit (1413), Carbonell anotà que pel *Memoriale magnum* hom li n'hauria de pagar 1.000, «nam ex huius memoriali non modo regibus Aragonum, sed etiam eorum posteritati et vassallis commodum maximum insequetur», previsió o desig que no s'acomplí (ACA, Canc., memorial 49, f. 23v).

42. Pere Miquel Carbonell (1495-d. 1563). Fill gran de Francesc Carbonell i Elisabet Olzina. Extrec la data de naixement d'una nota del seu avi, copiada en un manual notarial entre documents de 1510: «Petrus Michael Carbonellus, nepos meus ex filio, in XV° aetatis suae anno, hunc totum syndicatum et inde censualis venditionem exscripsit [...]» (AHPB, 244/1, f. 72); encara, el 1509 devia tenir com a mínim catorze anys, perquè Carbonell el tracta d'adolescent i, segons una definició tradicional de les set edats de l'home recollida per aquest, l'adolescència abraça dels 14 als 25 anys (Bofarull, I, 1864-1865: 156). Consta com a batxiller en dret civil al testament del seu pare (1520) i un any després ja és doctor en lleis, segons una nota de Francesc Miquel Carbonell al cobrament d'una cerca a l'Arxiu: «ha-me'n pagat, perquè és amich de mon jermà miçer Pere Miquel Carbonell, doctor en leys, quatre reals d'argent» (ACA, Canc., memorial 55B, f. LXXXIXv). Apareix com a jutge i assessor de la cort del veguer en processos datats entre 1527 i 1546 (AHCB, Arxiu del veguer, I, 16-19, 21, 23; XXXVI, 76/6, 78/1 i 11-12). L'emperadriu el nomena advocat fiscal de la cort dels alcaldes de la seca de Barcelona el 1532, càrrec que li és confirmat per Carles el 1533 (ACA, Canc., reg. 3974, f. CXXXXVIII-CLv; 3889, f. CCLVIII-CCLVIIIv). Aquest any és elegit advocat dels pobres a la Reial Audiència (íd., reg. 4192, f. CXL-CXLII; DGC I, 1994-2000: 439) i el 1543 passa comptes per aquell càrrec i com a jutge de la Rota (íd., II: 13). La seva carrera ateny el punt culminant en ser elegit conseller segon de Barcelona per a 1558, un any marcat per la pesta, l'amenaça turca i la mort de l'emperador (DACB IV, 1892-1975: 326, 349, 354, 428, 437, 444). El 1542 i el 1563 forma part de la vint-i-quatre de les corts de Montsó (íd., IV: 102; V: 13). El seu nom encara apareix el desembre de 1563 en la terna de mostassaf, però no és elegit (íd., V: 18). El 1545 havia demanat al tribunal del veguer de Barcelona que li fossin adjudicats els béns d'Elisabet Olzina, morta «superioribus annis», qui li n'havia fet cessió en vida, i afirmava que n'era l'únic fill sobrevivent (AHCB, Arxiu del veguer, I, 23, f. 8-10). L'octubre de 1532 ja era casat amb Paula Florença o Florença Paula (AHPB, 311/13), potser emparentada amb l'escrivà de registre Bernat Florença, que testà el 1540 (íd., 326/129, f. XXXXIIv-XXXIIIv; Sevillano, 1955: 243).

43. Baltasar, que premerí al seu pare, s'havia instal·lat a Menorca amb l'oncle matern Sagrau (Bofarull, I, 1864-1865: 46-47, 108).

44. En l'edició de Nàpols, Arnaldus de Bruxella, 1474. L'exemplar de l'arxiver, enquadrat amb tres incunables més d'aquell any del mateix impressor, és a la BC (Bohigas, 1961-1963: 305-306). Carbonell inclou el 1475 un fragment de Vergerio en una carta a Joan Vilar (Vilallonga, 1988: 166-167) i el 1477 aprofita el mateix passatge, sense indicar-ne l'autor, al pròleg del *Memoriale ad sui usum* (ACA, Canc., memorial 60, f. 2).

45. ACA, Canc., reg. 3977, f. LIII. El mateix dia, la reina comunica a Carbonell que ha informat el canceller i el regent de la provisió del càrrec (f. LIIIv).

perquè prengué possessió del càrrec (AHPB, 304/35). La plaça d'arxiver, però, ja havia estat proveïda per l'emperador des de Màntua tres mesos abans, el 16 d'abril, en la persona del notari i escrivà segellador de l'Arxiu Joan Viladamor, qui, a través d'un procurador, havia jurat i pres possessió del càrrec el 4 de juliol, acte del qual Viladamor va presentar dues certificacions, el 23 de juliol d'aquell any i el 5 de juny de 1532 (Miralles, 1997: 127). La doble provisió del mateix càrrec sembla fruit d'un malentès provocat per la divisió entre l'administració que seguí l'emperador a Itàlia i la que restà a Catalunya amb la lloctinent, que afectà el mateix Consell d'Aragó (Casals, 2000: 218); com era d'esperar, prevalgué la provisió anterior de Carles. El mateix emperador, en una cèdula a l'escrivà de ració datada a Lovaina el 17 de gener de 1532, solucionà d'un cop aquest i d'altres casos semblants; el text il·lumina alguns detalls de l'incident:

«[...] Asimismo la emperatriz proveyó a miçer Carvonell de la archivería que vacó por muerte de Francisco Carvonell, su pariente, para collocar una hija del muerto que quedó pobre y por casar, y a Johan Villadamor dio la scrivanía de mandamiento que bacó por muerte de Johan Aloy Scapolat. E por quanto nos, por otra parte, sin saver aquella provisión, hezimos merçed de la dicha archivería al dicho Johan Villadamor, el qual fue por bos assentado en carta de ración y en virtud de vuestro asiento admetido por nuestro protonotario, ya [por] esta causa no pudo tener la dicha scrivanía, hase dado medio, por los mismos respectos que movieron a la emperatriz ha hazer la dicha provisión, que la dicha scrivanía de mandamiento sea en recompensa de la dicha archivería, y assí avemos fecho, según que por la presente fazemos, merçed della a Antonio Vidal, notario de Barcelona, nombrado por el dicho miçer Carvonell, el qual vos mandamos que assentéis en la dicha carta de ración por nuestro scrivano de mandamiento en lugar del dicho Escapolat, con la quitación y vistuario hordinarios, y le libréis la çertificación y alvaranes de vuestro offiçio en la manera susodicha [...]».⁴⁶

Les quatre filles de Francesc Miquel Carbonell i la seva dona Elisabet Vicenç, Dionísia, Estefania, Jerònima i Marina, ja eren mortes el desembre de 1540, segons un compromís en què misser Carbonell i Elisabet, acompanyada del seu tercer marit, el donzell de Barcelona Guerau Fiveller, nomenen dos àrbitres per dirimir una qüestió relacionada amb l'herència del difunt Francesc Miquel; només s'hi esmenta nominalment una de les noies, Jerònima, que potser és la destinatària final de la provisió de l'emperador.⁴⁷ D'antuvi sobta que misser Carbonell hagués aconseguit el càrrec d'arxiver, ja que no responia al perfil més habitual en la història d'aquesta institució: era un jurista i no pas un membre de l'escrivania cancelleresca o un notari; en aquest cas, però, pesà més la també habitual consideració de l'ofici com un patrimoni que es mantenia, prèvia concessió reial, en el si de la família —i els Carbonell l'havien posseït durant tres generacions.⁴⁸

La família, però, conservava papers valuosos del seu membre més il·lustre, que desvetllaren l'interès de l'emperador. Misser Carbonell havia aconseguit el 1535 una provisió imperial

46. ACA, CA (= Consell d'Aragó), vol. 200, f. LXXXXVI; el mateix dia l'emperador n'informa el lloctinent general Frederic de Portugal. Joan Eloi Escapolat havia mort entre el gener i el maig de 1530 (íd., Canc., reg. 4182, f. XXVII, i 3978, f. CLXI-CLXIv). La condició amb què Antoni Vidal, que ja era procurador fiscal del rei al Principat, aconsegueix l'escrivania és que «ha de dar la seguridad necessaria para que siempre que fuere dello requerido la resigne a utilidad de la dicha pupilla» (íd., Canc., reg. 3919, f. DXXIII-DXXIIIv); hi renuncià i la plaça fou ocupada el maig de 1533 per Pedro de Talavera (íd., CA, vol. 200, f. LXXXXVIIIv-LXXXXVIII).

47. AHPB, 304/42 (10 de desembre de 1540). Elisabet, filla del mercader Francesc Vicenç, havia signat capítols matrimonials amb Francesc Miquel Carbonell el 7 de desembre de 1520, citats als capítols del seu casament amb el mercader Antic Boixeda (ib., 304/22: 13 de setembre de 1531).

48. Per a altres casos més tardans (segle XVIII) en què una dona és beneficiària d'un càrrec a l'Arxiu, tot i que no el pot exercir personalment, veg. Riera (1998: 89, 97).

a Barcelona per la qual hom li concedia 200 florins d'or «en remuneració y satisfacció de certs llibres y memorial» del seu avi, «offerint-se en donar y liurar los dits llibres y memorial» damunt dits a l'archiver qui vuy és, los quals redunden en gran servey y utilitat del dit Archiu y patrimoni de vostra majestat»; ocupat pels preparatius de l'expedició a Tunis —sortí de Barcelona el 31 de maig de 1535 (*DACB* IV, 1892-1975: 32)—, l'emperador no havia signat la cautela corresponent, cosa que motivà una nova petició, que ens ha pervingut sense data i d'on provenen els extractes anteriors.⁴⁹ Entre aquests papers de l'avi Carbonell, però, no hi havia les *Cròniques*; per la documentació posterior sabem que el volum en venda era el *Memoriale magnum*, tal com demostren, d'una banda, la descripció del contingut que es fa a la provisió de l'emperador, que finalment arribà el 31 d'octubre de 1537, des de Montsó, on s'ordenava pagar a misser Carbonell 200 florins d'or —la mateixa quantitat, doncs— «en remuneración o recompensa de un libro repertorio que ha de entregar en nuestro Archíu Real de Barcelona, fecho por Pedro Miguel Carbonell, su agüelo, archivero que fue, el qual es gran luz para saber las cosas que stán recondidas en el dicho Archíu» (ACA, Canc., reg. 3926, f. CVIII), i, de l'altra, les notes de l'oficial de l'Arxiu Pere Benet, tant al manuscrit (f. 4) com en la seva *Búrxula*, que considerava exagerada la quantitat pagada (Conde, 1999: 15, 107). Per tal de cobrar els diners que hom li devia pel *Memoriale* —si més no, una part—, misser Carbonell encara hagué de presentar diversos greuges a les corts de 1542, 1547 i 1552, que li foren acceptats pels provisors.⁵⁰

CONCLUSIÓ

Fins al segle XIV remunta una llarga tradició d'obres historiogràfiques, generalment breus, compostes per arxivers de l'Arxiu Reial de Barcelona per tal de facilitar les tasques de localització i datació de documents. Aquests textos adopten formes diverses, des de simples llistes genealògiques o notes cronològiques fins a obres d'una gran complexitat literària, com ara les *Cròniques d'Espanya* de Carbonell. El fet d'estar guardats a l'Arxiu Reial —no cal que hi hagin estat redactats: recordem el cas de l'exemplar de la CSJP— els atorga l'autoritat dels documents patrimonials que aquest conserva, és a dir, la consideració de textos autèntics i, en conseqüència, se'n fa un ús semblant al de la documentació restant de l'Arxiu; en definitiva, constitueixen objecte de cerques diverses i són presentats al costat de papers de caire més burocràtic, tot i que, com és sabut, el criteri d'autoritat derivat del prestigi de la seu en què es guarda un text era i serà una arma de doble tall —només cal recordar que Annio de Viterbo l'utilitza a l'hora de justificar les seves invencions (Guenée, 1991: 133-140)—; això

49. ACA, Col. H., IV, 1071; BC, ms. 3893, f. 116. L'arxiver d'aleshores era Joan Viladamor.

50. Greuges de les corts de 1542: ACA, Canc., Vària, 15, f. X-Xv; íd., Gen. (= Generalitat), 1086, f. XXVIIv-XXVIII (1ª numeració) i XIIIv-XIII (2ª). De 1547: íd., Gen., 1088, f. LXXXVIIv-LXXXVIII (1ª) i LXXXVIII (2ª). De 1552: íd., Gen., 1090, f. XXXIII; 1091, f. LXIIIv-LXIII; 449, f. XIIv i LXXX (el 1560 signa l'última àpoca que he localitzat d'una quantitat rebuda per aquest concepte; tots els pagaments van a nom de misser Carbonell, excepte un de 1556, «als tudors [*sic*] de Francesc Miquel Carbonell», íd., 1081, f. 64, que no sembla fer referència a la qüestió del *Memoriale*). Pel que fa a la data de reingrés d'aquest volum a l'Arxiu, el primer testimoni que en tinc correspon a l'arxiver Antoni Viladamor, fill de Joan, que el cita en un recull de còpies autenticades de juraments de les constitucions dels comtes-reis, sense data, però potser recopilat arran de l'accés al tron (1558) o el jurament a Barcelona (1564) de Felip II (íd., Gen., G.224, f. LXXXVIII i CXXIv i cf. *DGC* II, 1994-2000: 153; dec el coneixement d'aquest manuscrit a Eulàlia Miralles); el memorial ja consta a l'inventari de Macip el 1584 (íd., Canc., memorial 70/1, f. XIv).

produirà situacions com el cas de la primera *Apologia* de Joan Baptista Anyés, que s'escuda en el prestigi de l'Arxiu Reial de Barcelona tant per reproduir el fruit d'una cerca real encarregada a Francesc Miquel Carbonell com per justificar els orígens llegendaris dels Centelles.⁵¹

Aquesta tradició historiogràfica que converteix un arxiu institucional en la font de materials i alhora en la garantia d'autenticitat del relat culmina, a cavall dels segles xv i xvi, en les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell. Val a dir que una gran part de la producció historiogràfica menor de l'autor també s'insereix en aquesta tradició. Durant el llarg període de redacció de l'obra, Carbonell la contrasta una i altra vegada amb la documentació que passa per les seves mans en la tasca quotidiana que desenvolupa a l'Arxiu. Un cop mort l'autor, les *Cròniques*, propietat de la família, continuen sent accessibles per al públic, com demostra l'anècdota de 1522, també reveladora de la utilització "arxivística" que els havia destinat el rei Ferran i en la qual potser caldrà trobar la necessitat de recuperar-les a través de la impremta el 1547 —el mateix any, recordem-ho, que hom sollicita a les corts de Montsó el nomenament d'un cronista per al regne d'Aragó, càrrec que els diputats aragonesos concediran el 1548 a Jerónimo Zurita, un altre assidu de l'Arxiu Reial de Barcelona.

ABREVIACIONS EMPRADES EN AQUEST ARTICLE

AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
CA	Consell d'Aragó
Canc.	Cancelleria
Canc., memorial	Cancelleria, memorial
Canc., reg.	Cancelleria, registre
CODOINACA	Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón
Col. H.	Collecció d'Història de l'Arxiu
CSJP	Crònica de Sant Joan de la Penya
Gen.	Generalitat
MEC	Ministeri d'Educació i Ciència

BIBLIOGRAFIA

- Alcoberro 1997 ALCOBERRO, Agustí (ed.) (1997): *Pere Miquel Carbonell. Cròniques d'Espanya*. Barcelona: Barcino. (ENC, B, 16-17). 2 vol.
- Andrés 1988 ANDRÉS, Gregorio de (1988): «La valiosa colección de códices del conde de Guimerá en la Biblioteca Nacional». *Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*. Kassel: Reichenberger, p. 47-54.
- Antonio 1788 ANTONIO, Nicolás (1788): *Bibliotheca hispana vetus*. Madrid: Vídua i hereus de Joaquín Ibarra. 2 vol.

51. Duran / Duran (2001: 144-145, 152-153). La cerca per a Serafi de Centelles va ser enregistrada per Francesc Miquel Carbonell el 1527 (ACA, Canc., memorial 55B, f. CXXXv; el document sol·licitat és a Canc., reg. 3443, f. CXXXVIIv).

- Badia i Margarit 1999 BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1999): *Les Regles d'esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*. Barcelona: IEC.
- Bofarull 1864-1865 BOFARULL, Manuel de (1864-1865): *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*. Barcelona: Imprenta del Archivo. (CODOINACA, XXVII-XXVIII). 2 vol.
- Bofarull 1988 BOFARULL, Pròsper de (1988² [1836]): *Los condes de Barcelona vindicados*. Barcelona: Fundació Conde de Barcelona. 2 vol. [Ed. facsímil]
- Bohigas 1961-1963 BOHIGAS, Pere (1961-1963): «Más libros de la biblioteca de Pere Miquel Carbonell». *Anuario de la Biblioteca Central*, p. 305-306.
- Casadó 1988 CASADÓ, Francesc Xavier (1988): «El llegat testamentari de protocols a la ciutat de Barcelona (segle XV i primer terç del segle XVI)». *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 165-184.
- Casals 2000 CASALS, Àngel (2000): *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers: Granollers.
- Coll i Alentorn 1991a COLL I ALENTORN, Miquel (1991² [1951-1952]): «La historiografia de Catalunya en el període primitiu». *Historiografia*. Barcelona: Curial / PAM, p. 11-62.
- Coll i Alentorn 1991b COLL I ALENTORN, Miquel (1991² [1973]): «Dos humanistes italians en la nostra historiografia». *Historiografia*. Barcelona: Curial / PAM, p. 417-427.
- Conde 1993 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael (1993): *Les primeres ordinacions de l'Arxiu Reial de Barcelona. Las primeras ordenanzas del Archivo Real de Barcelona. 1384*. Madrid: Ministerio de Cultura.
- Conde 1999 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael (ed.) (1999): *La brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona. Pere Benet (1601)*. Madrid: MEC.
- DACB SCHWARTZ I LUNA, Frederic / CARRERAS I CANDI, Francesc / VOLTES BOU, Pere (ed.) (1892-1975): *Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del antich Consell barceloní*. Barcelona: Henrich i Companyia. 28 vol.
- DGC SANS I TRAVÉ, Josep Maria (dir.) (1994-2000): *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. I-VI. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Domínguez Bordona 1931 DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús (1931): *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*. Madrid: Blass.
- Duran 1986 DURAN, Eulàlia (1986): «El comienzo de la modernidad». *Cuenta y Razón*. Núm. 36, p. 25-31.
- Duran et al. 1998-2000 DURAN, Eulàlia (dir.) / BATLLE, Mar / MIRALLES, Eulàlia / TOLDRÀ, Maria / TRES, Joan (comp.) (1998-2000): *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. Vol. I-II.1. Barcelona: IEC.
- Duran / Duran 2001 DURAN, Eulàlia / DURAN, Martí (ed.) (2001): *Joan Baptista Anyés. Obra profana. Apologies, València 1545*. Barcelona: UNED / RABLB.
- Ferrer / Riera 1974 FERRER MALLOL, M. Teresa / RIERA I SANS, Jaume (1974): «La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la baixa Edat Mitjana». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*. Núm. IV, p. 395-428.
- Font i Rius 1988 FONT I RIUS, Josep M. (ed.) (1988): *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Gimeno Blay 1998 GIMENO BLAY, Francisco M. (1998): «Escribir, leer y reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)». *Scrittura e Civiltà*. Núm. XXII, p. 119-233.
- Guenée 1991 GUENÉE, Bernard (1991): *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. París: Aubier.

- Guilleré 1993-1994 GUILLERÉ, Christian (1993-1994): *Girona al segle XIV*. Barcelona: Ajuntament de Girona / PAM. 2 vol.
- Hernando 1995 HERNANDO, Josep (1995): *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Barcelona: Fundació Noguera. 2 vol.
- Llobet 1995 LLOBET, Josep M. (1995): «Obres manuscrites en català procedents de la biblioteca del primer comte de Guimerà». *Urtx*. Núm. 7, p. 113-116.
- López Elum 1975 LÓPEZ ELUM, Pedro (1975): «Un texto de Pedro Miguel Carbonell sobre los primeros condes catalanes». *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*. Vol. I. València: Universitat de València, p. 55-58.
- Martínez Ferrando 1957 MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest (1957): «Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona y sus archiveros durante los reinados de Juan II y Fernando el Católico». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Núm. LXIII, p. 111-156.
- Miralles 1997 MIRALLES, Eulàlia (1997): «L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques». *Pedralbes*. Núm. 17, p. 121-152.
- Miralles / Toldrà 1997 MIRALLES, Eulàlia / TOLDRÀ, Maria (1997): «La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona». *Anuari de Filologia*. Vol. XX, secció C, núm. 8, p. 43-78.
- Navarro Bonilla 1999 NAVARRO BONILLA, Diego (1999): «Cronistas aragoneses y escrituras: el método de la representación del reino». *Emblemata*. Núm. 5, p. 107-142.
- Riera 1998 RIERA I SANS, Jaume (1998): «El personal de l'Arxiu Reial de Barcelona durant el s. XVIII». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*. Núm. IX, p. 87-104.
- Riera 1999 RIERA I SANS, Jaume (1999): *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX*. *Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid: MEC.
- Rubió i Balaguer 1987 RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1987): «La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós». *Història i historiografia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / PAM, p. 411-453.
- Rubió i Balaguer 1990a RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1990² [1961]): «Cultura de la época fernandina». *Humanisme i Renaixement*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / PAM, p. 180-202.
- Rubió i Balaguer 1990b RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1990² [1968]): «L'arxiver Diego Garcia». *Humanisme i Renaixement*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / PAM, p. 329-351.
- Rubió i Lluç 2000 RUBIÓ I LLUCH, Antoni (2000² [1908-1921]): *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Barcelona: IEC. 2 vol. [Ed. facsímil]
- Sevillano 1955 SEVILLANO COLOM, Francisco (1955): «La Cancillería de Fernando el Católico». *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Vol. I. Saragossa: CSIC, p. 215-253.
- Soberanas 1961 SOBERANAS, Amadeu-J. (ed.) (1961): *Crònica general de Pere III el Cerimoniós, dita vulgarment de Sant Joan de la Penya*. Barcelona: Aymà.
- Tate 1970 TATE, Robert B. (1970): *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*. Madrid: Gredos.
- Udina 1951 UDINA I MARTORELL, Frederic (1951): *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Barcelona: CSIC.
- Udina 1986 UDINA I MARTORELL, Frederic (1986): *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Cultura.
- Vagad 1996 VAGAD, Fabricio Gauberto de (1996): *Crònica de Aragón*. Saragossa: Cortes de Aragón. [Ed. facsímil]
- Vilallonga 1988 VILALLONGA, Mariàngela (1988): *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*. Barcelona: Associació de Bibliòfils.
- Vilallonga 1993 VILALLONGA, Mariàngela (1993): *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*. *Repertori bio-bibliogràfic*. Barcelona: Curial / PAM.

RESUM

L'article parteix de l'existència d'una tradició d'obres historiogràfiques produïdes per arxiviers de l'Arxiu Reial per tal de facilitar les seves tasques quotidianes, i analitza la utilització que hom fa a les acaballes del segle xv i començament del xvi d'algunes d'aquestes obres, les genealogies de Ferrer de Magarola i Pere Miquel Carbonell, l'exemplar de la *Crònica de Sant Joan de la Peña* conservat a l'Arxiu i, sobretot, les *Cròniques d'Espanya* de Carbonell. El procés de creació i recepció de les *Cròniques* és estudiat, a partir de documentació inèdita, a la llum de les activitats que el seu autor i els seus successors desenvolupaven a l'Arxiu Reial i de les pistes que ofereix la història d'un altre manuscrit de l'autor, el *Memoriale magnum*.

MOTS CLAU: Historiografia, Arxiu Reial de Barcelona, Pere Miquel Carbonell, *Crònica de Sant Joan de la Peña*.

ABSTRACT

The article's departure point is the existence of a tradition of historiographic works produced by the archivists of the Royal Archive to facilitate their everyday work, and it analyses the use made of some of these works at the end of the 15th Century and the beginning of the 16th, namely the genealogies of Ferrer de Magarola and Pere Miquel Carbonell, the copy of the *Crònica de Sant Joan de la Peña* kept in the Archive, and particularly the *Cròniques d'Espanya* by Carbonell. The process of creation and reception of the *Cròniques* is studied, using unpublished documentation, in the light of the activities of their author and his successors in the Royal Archive and of the leads offered by the history of another of the author's manuscripts, the *Memoriale magnum*.

KEY WORDS: Historiography, Royal Archive of Barcelona, Pere Miquel Carbonell, *Crònica de Sant Joan de la Peña*.